

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 159.942.53(477.44):355.01((470+571):477)“2022”
DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-42-54-62>

Наталка Жмуд

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: zmudnatalka@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7463-918X>
ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3419665/zmud-natalka/>

Валентина Гребеньова

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: grebenyova@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9343-7134>
ResearcherID: <https://publons.com/researcher/4646465/valentyna-hrebenova>

Настрої мешканців Вінниччини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну (за результатами польових студій)

Анотація. Метою статті є вивчення суспільних настроїв мешканців Вінниччини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну на основі польових матеріалів, зібраних в процесі науково-дослідної практики студентами історичного факультету та викладачами кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського у 2022 році. А також відстеження динаміки світоглядно-поведінкових установок впродовж російсько-української війни з 2014-2022 р. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння) методів з принципами історизму, системності, науковості та верифікації і здійснюється в міждисциплінарній парадигмі крізь призму польового інструментарію (спостереження, опитування), соціологічної методики (статистичного та контент-аналізу), методології візуальної антропології (фіксація взаємодії опитуваного, простору та дослідника) та нарративу як дискурсу. Зосереджено увагу на структурних методах та характеристиках нарративного аналізу, які уможливили у розрізі методології дослідження ідентичностей комплексно підійти до виявлення когнітивних (мисленнєвих), змінно-сміслових і мотиваційно-прагматичних (поведінкових) контекстів суспільних настроїв мешканців краю. **Наукова новизна** роботи полягає у спробі комплексно простежити, зафіксувати суспільні настрої мешканців Вінниччини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, виявити динаміку цих настроїв впродовж 2014-2022 рр. та вперше ввести пласт польового матеріалу в науковий обіг, шляхом аналізу очікувань та підготовки до війни; спогадів про перші дні війни; особливостей життя під час війни; оцінки подій Євромайдану, Революції Гідності, анексії Криму, подій на Сході України, ставлення до внутрішньо переміщених осіб; до українських громадян на тимчасово окупованих територіях; оцінки дій української влади/ЗСУ щодо протидії російському вторгненню та дій облради/міської влади Вінниці щодо захисту регіону та міста, організації гуманітарної допомоги, інформування населення про небезпеки та події на фронті тощо. **Висновки.** Актуальність окресленої теми є важливою не лише в науковому, а й суспільному дискурсі, оскільки повномасштабне російське вторгнення торкнулося кожного українського громадянина безпосередньо. Стався якісний злам щодо сприйняття війни у класичному вимірі. На різних рівнях формування ідентичності (когнітивному, морально-етичному, поведінковому) відбулися суттєві зміни. Це вплинуло на о(пере)сміслення себе та інших як представників соціуму, регіону, етносу, нації та гостро посилило необхідність голосно заявляти та виразно репрезентувати себе як національний моноліт у боротьбі з ворогом як всередині країни, так і на міжнародній геополітичній арені. **Ключові слова:** суспільні настрої, Вінниччина, повномасштабне російське вторгнення, польові матеріали.

Постановка проблеми. З 2014 р. для українського соціуму найважливішим суспільним дискурсом залишається російсько-українська війна, яка трансформувалась з гібридного формату у повномасштабне вторгнення. Тривалий час суспільні погляди на її причини і характер були неодностайними: «Це конфлікт між бізнес-структурами через переділ власності, через

поділ сфер впливу» (27,3 %); «Це конфлікт між основною частиною України і Донбасом (громадянська війна)» (4,8 %); «Це конфлікт між Україною і Росією» (35,1 %); «Це конфлікт між США і Росією із залученням України» (11,9 %); «Конфлікту немає, війна це – можливість для ділків нажитися на військових поставках, контрабанді, спекуляції» (15,2 %); «Інше» (0,8 %); «Важко відповісти» (4,9 %) (Пашков, 2019).

Але російське повномасштабне вторгнення різко змінило настрої більшості українців щодо сприйняття та оцінки цієї війни. Тому видається актуальним комплексно простежити, зафіксувати та виявити динаміку цих настроїв впродовж 2014-2022 рр. Лише високий рівень солідарності суспільства є першочерговою умовою збереження незалежності держави.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Протягом 2014-2021 рр. було проведено ряд міждисциплінарних студій, присвячених російсько-українській війні на Сході України та анексії Криму. Ключовим питанням були суспільні настрої українців щодо сприйняття цієї війни.

Сучасна російсько-українська війна відразу потрапила в поле наукових інтересів не лише істориків, а й гуманітаріїв усього світу. Її абсолютно логічно трактовано в контексті глобальних викликів і загроз, довгострокових наслідків для всіх країн західної цивілізації (Магда, 2015), (Кармазіна, 2017) (Офіцинський, 2018), (Кулик, 2020), (Бодак, 2022) тощо.

Основною джерельною базою дослідження стали раніше не опубліковані польові матеріали, зібрані студентами історичного факультету й викладачами кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в процесі щорічної науково-дослідної практики у 2022 році.

Мета статті. Авторки поставили за мету на основі вперше опублікованих польових матеріалів відстежити динаміку суспільних настроїв мешканців Вінниччини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну та порівняти із світоглядно-поведінковими установками до 24 лютого 2022 року.

Виклад основного матеріалу. Вивчення суспільних настроїв мешканців Вінниччини (серед яких також були внутрішньо переміщені особи зі Сходу та Півдня України) щодо анексії Криму та війни на Сході України систематично здійснювалося викладацько-студентським колективом історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з 2014 р. Наукові студії присвячені дослідженню суспільних настроїв мешканців регіону крізь призму методології ідентичностей (Жмуд, 2016) та культурно-ландшафтного дискурсу (Гребеньова, 2021).

З метою простежити динаміку цих настроїв влітку 2022 р. в рамках щорічної науково-дослідної практики організовано та проведено опитування з теми «Настрої мешканців Вінниччини в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну».

Запитальник включав наступні блоки питань: 1. Очікування та підготовка до війни; 2. Спогади про перші дні війни; 3. Особливості життя під час війни; 4. Класифікація подій Євромайдану, Революції Гідності, анексії Криму, подій на Сході України (до і після повномасштабного російського вторгнення); 5. Ставлення до внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) (до і після повномасштабного російського вторгнення); 6. Ставлення до українців на тимчасово окупованих територіях (до і після повномасштабного російського вторгнення); 7. Оцінка дій української влади/ЗСУ щодо протидії російському вторгненню (до і після повномасштабного російського вторгнення); 8. Оцінка дій облради/міської влади Вінниці щодо захисту регіону та міста, організації гуманітарної допомоги, інформування населення про безпеку та події на фронті (до і після повномасштабного російського вторгнення); 9. Герої війни; 10. Обрання за рівнем значимості типу ідентичності (мешканець свого населеного пункту/регіону/громадянин; представник етносу/конфесії/радянська людина/європеєць тощо).

В результаті польових студій були охоплені всі райони Вінниччини. Зібрано 300 нарративних текстів, які зберігаються у Рукописному фонді навчально-наукової лабораторії з історії та етнології Східного Поділля Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (далі – РФ ННЛІЕСхП ВДПУ). З них опитано – 196 жінок та 104 чоловіки. Вік опитаних презентований такими категоріями: 15-24 р. – юний вік (15 %); 25-45 років – молодий вік (70 %); 46-65 років – середній вік (10 %), 66-75 років – похилий вік (5 %). 175 респондентів мають вищу освіту.

Базовою методологічно-методичною платформою ми обрали нарратив як дискурс, що обумовлюється як викликами часу, так і його дослідницькою доцільністю щодо вивчення саме цієї теми.

Адже сьогодні із його насиченою інформативністю і багатополарністю життєвих стратегій та ідентичностей вимагає не стільки отримати текст, скільки його систематизувати, обробити і «прочитати» (інтерпретувати). Тому вибір нарративу як дискурсу, де нарратив розуміється не лише як розповідь, а як спосіб осмислення та упорядкування навколишнього

.....
світу та себе в ньому, дозволяє виходити за межі тексту у контексти, залучаючи широкий спектр міждисциплінарного інструментарію діагностування та інтерпретування.

Наратив є також основною формою дискурсивної реальності, оскільки він обов'язково пов'язаний із соціокультурними спільнотами, тобто шляхом і засобом самовизначення.

Оскільки всі українці стали безпосередніми учасниками цієї війни, вкрай важливо підкреслити цінність досвіду кожного наратора (тому, хто конструює наратив-текст), створивши платформу для рефлексії й сублімації. Анкетування і класичне опитування, на відміну від наративу, з цими завданнями так якісно впоратися не можуть.

Наратив як дискурс є цінним інструментарієм з огляду й на комплексне вивчення когнітивних (мисленневих), змістовно-смыслових і мотиваційно-прагматичних (поведінкових) контекстів суспільних настроїв.

Наративна модель також уможливілює відстежувати у взаємодії три базових аспекти: лінгвістичний (вказуючи на генезис наративу), культурологічний (забарвлюючи національно-етнічним колоритом) та онтологічний (пов'язуючи із антропологічним дискурсом наративу). Такий цілісний підхід дозволяє крізь механізми конструювання та співіснування різних типів ідентичностей виходити на суть природи суспільних настроїв.

Отже, розглянемо основні результати наших наукових студій.

Одне із перших важливих питань, що висвітлює настрої мешканців Вінниччини щодо російсько-української війни, стосувалося характеру очікувань російського повномасштабного вторгнення. Так, близько 32 % жінок та 70 % опитаних чоловіків підтвердили високий рівень очікування: «Скоріше за все, я вважала так, тому що про це дуже багато говорили у соцмережах, і так як війна на території України тривала вже 8 років поспіль, від РФ ми могли очікувати дуже багато чого» (2005 р. н., жінка, середня освіта), «Да. Всі показники для цього були. Посольство Росії виїжджало, посольство Польщі, усі посольства, евакуація, тобто вони більше знали, чим ми, прості люди» (1977 р. н., чоловік, середня професійна освіта) «Росіяни – імперіалісти, тож невеликі території їх не цікавлять. Тим паче, до цієї дати було неодноразово чути про нагромадження російських військ біля нашого кордону» (1967 р. н., жінка, вища освіта)» (РФ ННЛІЕСХП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50.).

Натомість, категорія опитуваних, які не очікували на повномасштабну війну, апелювали до таких аргументів: «Ніхто не вважав. Ну, ці люди, що воєнні, вони догадувалися, вони планували. Ми ніколи не думали, що він піде на нас війною. Ніколи!» (1947 р. н., жінка, середня професійна освіта), «Ні, взагалі не вважав. Так, як і в принципі більшість населення нашої країни» (1998 р. н., чоловік, вища освіта); «Я була шокована, бо до останнього не хотіла вірити, що таке може статися з нами в 21-ому столітті...наївно думала, що це буде позиційна війна, яка жодним чином не зачепить мирне населення і мою сім'ю...» (2004 р. н., жінка, середня освіта); «Чесно кажучи, – ні. Я вважала, що це лише, скажем так, «утка», тобто інформація, щоб залякати нас. Я вважала, що можливий хід таких подій, що, можливо, Путін перевіряє наших союзників, за ким буде йти Україна, коли він побачить, що за нами багато, то він не нападе» (2005 р. н., жінка, середня освіта); «Це жах! Не могла Росія так поступити» (1972 р. н., жінка, середня професійна освіта); «Я не міг повірити в це! Це ж, отримується, брат на брата...а потім дійшло: та які ми тоді брати?! ми ними й не були!...» (1974 р. н., чоловік, середня професійна освіта); «Ні, я думав, що війна буде за Схід, так як Росія дуже казала, що там, в принципі, рускоязычне населення, то вони хотіли ці Луганськ і Донецьк – наскільки розумію» (1958 р. н., чоловік, середня професійна освіта); «Я не верив до кінця, що будет такое масштабное нападение, но когда уже показали по телевизору, мне стало страшно...» (1937 р. н., чоловік, ВПО, вища освіта); «Очень тревожно, очень волновались, учитывая то, что мы пережили на Донбассе в 2014 году, мы, конечно, были очень расстроены, очень...и ждуть чего-то доброго от такого «соседа» нельзя было» (1937 р. н., жінка, ВПО, вища освіта) (РФ ННЛІЕСХП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50) тощо.

Лише незначна частина населення (8 % жінок та 4 % чоловіків) темі війни не надавали особливого значення. Відтак, 75 % опитаних взагалі не готувалися до повномасштабного вторгнення, близько 15 % підготували документи, грошові заощадження, 10 % – продукти першої необхідності.

Про російський повномасштабний напад 50 % респондентів дізналися від рідних та знайомих: «24 лютого десь близько 6 години ранку у кімнату забігла моя мама з криками, що президент РФ ввів війська на територію України, і що наш президент ввів воєнний стан» (2005 р. н., жінка, середня освіта); «Це було близько п'ятої години ранку, я почула, як в сусідній кімнаті тато з кимось гучно говорив по телефону, а вже десь через 3 хвилини до мене в кімнату зайшла мама і сказала: «Юлю, почалась війна...» (2004 р. н., жінка, середня освіта) (РФ ННЛІЕСХП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50) тощо.

Близько 20% мешканців Вінниччини зустріли повномасштабну війну звуками вибухів: «Спочатку я не сприйняла це всерйоз, але потім, коли вибухом вдарило в частину біля

Калинівки, яка знаходиться в 800 метрах від будинку, то тоді я й відчула, що справді розпочалась війна» (1992 р. н., жінка, вища освіта); «Сиділа біля вікна, як бахнуло в Умані, чи де це, в Христинівці взірвали склад...думали, що землетрус...» (1947 р. н., жінка, середня професійна освіта); «Близько 5 ранку я почула вибухи. Мені здалося, що це грім, але який грім гримить взимку?...» (2004 р. н., жінка) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50). Решта дізналися про повномасштабну війну із ЗМІ.

Більшість українців із початком повномасштабного вторгнення відчули гнів (55 %); напруження (40 %); страх (30 %); роздратування (30 %); розчарування (20 %). Лише близько 8 % згадували про відчуття паніки: «Ну, як сказати, оціпеніння не оціпеніння, не паніка, канешно, ну таке щось, стрьомне, як би кажуть. Щось таке непонятнее...» (1977 р. н., жінка, середня професійна освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50).

Найкритичнішими подіями, на думку 80 % опитуваних, була облога Маріуполя та знищення цивільних у Бучі, Бородянці, Гостомелі, Ірпіні. Понад 30 % інформаторів (переважно середнього та літнього віку) поділяли страх щодо можливості захоплення столиці: «Боялась, щоб не взяли Київ, щоб не поміняли власть, за це боялась, саме страшніше було» (1960 р. н., жінка, вища освіта); «Напевно, коли були в 10 кілометрах від Києва» (1952 р. н., чоловік, середня професійна освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50).

Близько 50 % опитуваних відзначали найкритичнішими події, пов'язані, зазвичай, із емпіричним досвідом: «Коли бомбили Житомир. Якби Житомир взяли, то всьо – нас би тоже. Тому тоді було страшно...» (2003 р. н., чоловік, вища освіта); «Для мене критичними були дні, коли вибухи лунали на Вінниччині» (1980 р. н., жінка, вища освіта); «Найкритичнішою подією був день (6 березня), коли над нашим будинком пролетіло 5 ракет, які влучили потім у аеропорт «Вінниця» (Гавришівка), після цього в мене з'явився панічний страх, і не просто тому, що це сталося, а тому, що ракети летіли тоді, коли повітряної тривоги не було, і тоді я по-справжньому відчула свою беззахисність перед пашчею війни» (2004 р. н., жінка, середня освіта); «Коли в наше місто Жмеринку попали» (1991 р. н., жінка, вища освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр.1-50). (Прим. авт. – опитування відбувалося до 14 липня (до прильоту ракет в центр Вінниці, тому опитувані не називають цю подію).

Наратори також пов'язують напружені емоції із переїздом: «Критична ситуація була для мене тоді, коли я рішив переїхати з Києва до Жмеринки» (2002 р. н., чоловік, середня освіта); «Перетин кордону Україна-Польща, тому що для мене це було дуже як фізично, так і морально складно, ти тікаєш з домівки своєї...і не знаєш, що робити далі, чи допоможуть тобі в незнайомій країні, скільки це буде ще тривати, що робити далі?...» (2004 р. н., жінка, середня освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50).

Найбільш натхненними подіями 60 % мешканців Вінниччини відзначили акції згуртованості українських громадян у протистоянні ворогові, опір цивільних на окупованих територіях та перемоги ЗСУ: «Найбільш натхненною подією для мене став мітинг жителів Херсону, які не побоялися вийти на вулиці свого міста, з гаслами «Херсон – це Україна!», а деякі сміливці навіть кидалися під танки окупантів... Побачивши таку відчайдушність, я відчула гордість за свою країну і своїх співгромадян, і врешті зрозуміла, що опір нашої країни буде незламним до кінця» (1978 р. н., жінка, вища освіта); «В четвер до нас постійно приїжджають волонтери, збирають їжу і взагалі все, що приносять сільські мешканці для воїнів. І ми з мамою пішли допомагати ліпити вареники. І прийшла бабуся, вона самотня, це знають в селі всі. Вона принесла дуже багато куплених речей, таких як сахар, мука, тобто, ну, вони насправді не надто дешеві,...а потім вона принесла ще тисячу гривень додатково. Коли її запитали, навіщо ви так багато несете, ви ж сама живете і навряд чи вам зможе вистачити тієї пенсії, вона відповіла, що я буду рада, якщо моє життя залишиться до кінця місяця, а моє життя залишиться завдяки тому, що ці хлопці там за мене воюють. Це насправді було дуже надихаюче – до сліз» (2005 р. н., жінка, середня освіта); «Найбільш натхненною для мене була подія визволення Бучі, Гостомеля...з'явилася надія на перемогу» (2003 р. н., жінка, вища освіта); «Багато людей почали цікавитись нашою історією, культурою...справжню нашу культуру відмежовувати від так званої «шароварщини»...переходити на українську, це справді захоплює. І справді частиною такого суспільства я завжди хотіла бути» (1980 р. н., жінка, професійна середня освіта); «Для мене найбільш натхненною подією була новина, що затонув крейсер «Москва»» (2000 р. н., жінка); «Надихнуло, коли нещодавно ми з подругою на престольному святі у нашому селі співали патріотичну пісню «Червона калина»» (2004 р. н., жінка, середня освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50) тощо.

Близько 30 % опитуваних надихнуло те, що президент та уряд не покинули країну: «Для мене взірцем є наш президент Зеленський. Дивлячись на нього, завжди получаю натхнення» (1979 р. н., чоловік, професійна середня освіта); «Президент Зеленський начав об'єднувати європейські країни, які на початку не знали, куда притулитися, ну як: з Росією чи з Україною? Що люди конкретно не готові здаватися, то це якби підняло настрій, дух, мені кажеється, не тільки

.....
мені, а й багатьом людям» (1977 р. н., чоловік, середня освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50).

Джерелом натхнення відзначали солідарність Європи з Україною як на акціях протесту, так і культурних заходах: «Євробачення, тому що наша перемога якось підняла моральний дух» (2000 р. н., жінка, вища освіта); «Перемога Kalush Orchestra на Євробаченні...ми і плакали» (1982 р. н., жінка, вища освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50). 10 % мешканців регіону відзначили найбільш натхненною подією повернення з-за кордону в Україну.

Із повномасштабним російським вторгненням у 50 % опитуваних життя загалом кардинально не змінилося: «Робочий день змінився, став менше працювати через комендантські години» (1958 р. н., чоловік, середня професійна освіта); «Потрібно лише дивитися на розклад повітряної тривоги і вже там адаптуватися з цим розкладом. А так не дуже» (2004 р. н., жінка) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50). Близько 30 % опитуваних почали працювати дистанційно. Втратили роботу 3,5 %, у 15 % знизилася заробітна платня.

Близько 90 % респондентів/родичі/знайомі займалися волонтерською діяльністю під час АТО/ООС в 2014-2021 роках, 2/3 з яких самі почали волонтерити у різних форматах після повномасштабного російського вторгнення. Так, 60 % підтримують ЗСУ фінансово: «Зазвичай, ми збираємо кошти, одяг, продукти харчування для біженців» (1980 р. н., жінка, вища освіта); «Сітки плетуть...знаходять воєнних, які загинули на війні» (1977 р. н., жінка, середня професійна освіта); «Спочатку готували їсти для хлопців з тероборони» (2004 р. н., жінка, середня освіта); «Дівчата закривали кури, щось з тисячу банок, ходили молодші. А ті, що старенькі, хто ше міг – тоже помогали. Тепер знову збираєм на цей якийсь, на нічне бачення» (1947 р. н., жінка, професійна середня освіта); «Розгружали фури на складах волонтерських. Старався хоть чим-небудь допомогти, потому що военкомат сказав чекати...Якщо треба – наберуть, від военкомата нікуди не тікаю і не збираюся» (1977 р. н., чоловік, професійна середня освіта); «Я долучалась на початку війни, за кордоном волонтерила – ми прибирали будинки, в які мали в'їжджати наші українські родини...моя однокласниця в Італії збирає кошти, пересилає сюди для поранених, які перебувають у військовому госпіталі у Вінниці» (1976 р. н., жінка, вища освіта) (РФ ННЛІЕСхП ВДПУ. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 1-50). 10 % респондентів відчувають докори сумління через те, що вважають докладені ними зусилля недостатніми для перемоги, тому шукають всі можливі варіанти.

Порівняно із початком повномасштабного вторгнення помітно знизилася кількість людей, які користуються укриттями. Так, якщо в перший місяць в укриття ховалися 70 % мешканців Вінниччини, то тепер близько 50 % опитуваних при повітряній тривозі користується правилом «двох стін» у власному будинку, 15 % облаштували сховище у житловому приміщенні, 15 % не ховаються взагалі, лише близько 7 % спускаються в укриття. На думку респондентів, такий вибір пов'язаний, насамперед, із відсутністю спеціально облаштованих приміщень, а також із тим, що Вінниччина не належить до зони активних бойових дій. (Прим. авт. – за нашими спостереженнями та опитуваннями, відсоток тих, хто користується укриттями, на сьогодні зріс після обстрілу ракетами центру Вінниці та після масованих ракетних атак цивільної інфраструктури).

У повсякденних практиках респонденти намагаються керуватися певними морально-етичними обмеженнями («зараз не час», «там наші люди гинуть, а я що – розважатимусь?») (75 %). Звичний спосіб життя порушився через ряд факторів. Наприклад, брак можливості купити/отримати доступ до тих чи інших послуг або з метою економії («відмовляю у купівлі дорогих речей та послуг» (близько 60 %)); розлад фізичного чи психологічного стану («з'явилися шкідливі звички чи проблеми зі здоров'ям/сном» (50 %)), («не можу сконцентруватися на звичних заняттях (читанні, спорті, перегляді фільмів тощо)» (близько 45 %)). У 25 % опитуваних життєдіяльність відносно нормалізувалася після перших 2-3 місяців повномасштабного вторгнення.

У 75 % мешканців Вінниччини родичі/знайомі беруть (у 55 % – брали у бойових діях АТО/ООС в 2014-2021 рр.) участь у бойових діях.

Після 24 лютого понад 80 % інформаторів, які мають рідних/знайомих на тимчасово окупованих територіях, припинили з ними зв'язок. Серед основних причин є труднощі зв'язку або розбіжність у поглядах на російсько-українську війну (причини, характер тощо).

Якщо на початку повномасштабного вторгнення впевненість у поверненні контролю над окупованими територіями відчували лише 65 % мешканців Вінниччини, то в червні-липні таку думку висловили вже 90 %.

Як бачимо, така динаміка загалом корелює із результатами опитування українців із усіх областей різними соціологічними службами (крім тимчасово окупованих територій Криму та Сходу України). Наприклад: «На початку 56 % українців вірили в перемогу України в разі початку війни. У квітні ця цифра зросла до 92 %». (Опитування, 2022). Абсолютна більшість (97 %) опитаних планують залишатись в Україні найближчим часом. Також 80 % українців беруть

участь у війні з РФ: як захисники, волонтери, допомагають фінансово чи інформаційно. 42 % категоричні щодо відновлення дружніх стосунків українців з росіянами. Трохи більше вірять у відновлення стосунків мешканці Півдня та Сходу, та ті, хто має родичів у Росії (Барсукова, 2022), (Ліскович, 2022), (Бережанський, 2022) тощо.

Переважна більшість наративів містить головну об'єднуючу тезу, що за перших два місяці повномасштабного вторгнення сталися якісні зміни у війні. Зокрема, Україна показала себе ефективною державою, яка вистояла і не розсипалась. Вибудувалася консолідація влади і народу.

Важливим для з'ясування громадянської позиції та динаміки суспільних настроїв стало питання про класифікацію військових дій у Криму та на Сході України до 24 лютого 2022 року. Отже, більшість інформаторів назвали їх «війною Росії проти України» (50 %); «анексією та окупацією», «військовою агресією», «загарбницькими діями» (по 10 %). Решта вживали одночасно декілька варіантів або вагалися з відповіддю. Натомість, після повномасштабного вторгнення отримали наступну градацію – «війна Росії проти України» (50 %); «повномасштабне російське вторгнення» (35 %). З'явилися такі нові оціночні категорії як «національно-визвольна війна» (10 %); «Вітчизняна війна українського народу» (10 %); «Геноцид українського народу» (5 %), що, вважаємо, свідчить про усвідомлення українцями істинної природи та мети цієї війни і своєї безпосередньої причетності.

Оцінка респондентами дій української влади щодо протидії російському вторгненню до початку повномасштабної війни виглядала так: «достатні» (60 %); «недостатні» (40 %). Після 24 лютого виразились наступні настрої: «достатні» (82 %); «недостатні» (18 %).

Дії ЗСУ до повномасштабного вторгнення оцінили як «достатні» (70 %), «недостатні» (20 %), «не знаю» (10 %); після повномасштабного вторгнення – «достатні» (100 %).

Якщо на початок повномасштабного вторгнення дії облради/міської влади Вінниці щодо захисту регіону та міста, організації гуманітарної допомоги, інформування населення про небезпеки та події на фронті інформатори вважали «достатніми» (80 %), «недостатніми» (10 %), вагалися відповідати (10 %), то за півроку ці дії ранжують «достатніми» (90 %), «недостатніми» (10 %).

Як бачимо, довіра до обласної та місцевої влади помітно зросла, а до ЗСУ – абсолютизувалася.

Важливим питанням для діагностики суспільних настроїв є питання про так званий пантеон героїв. Якщо в перших два місяці повномасштабного вторгнення лідирували ЗСУ (20 %); Володимир Зеленський, Віталій Кім, Олексій Арестович, «привид/и» Києва (по 9 %); український народ, «азовці», Валерій Залужний (по 5 %); вагалися відповісти (25 %), то на сьогодні беззаперечними лідерами стали ЗСУ (80 %); Валерій Залужний (60 %); український народ (60 %); Володимир Зеленський (10 %).

Отримані нами дані корелюють, зокрема, із даними маркетингової та соціологічної компанії Gradus Researс: «На думку українців, два головних чинника перемоги – це міць Збройних Сил України (63 %) та згуртованість і спротив українського суспільства (61 %). У тому, що Україна здатна відбити напад РФ, переконана більшість у всіх регіонах країни. Найкращим результатом перемовин респонденти вважають мир на умовах України або принаймні відвід російських військ з української території. Мир на умовах Росії згодні прийняти лише 1 % опитаних» (Смартфон-панель, 2022).

Ідентифікуючи себе за запропонованою шкалою типів ідентичностей, 96 % опитуваних позиціонували себе громадянами України; 30 % виразили ще й свою локальну ідентичність (мешканець свого населеного пункту), а 35 % додали регіональну (мешканець Вінниччини). Такі результати теж засвідчують високий рівень єдності та згуртованості українців на різних рівнях.

Висновки. Отже, вивчення суспільних настроїв щодо сприйняття російсько-української війни після повномасштабного вторгнення є актуальним дослідженням з огляду на декілька позицій. Зокрема, це уможливило відстежувати загальну динаміку світоглядно-поведінкових установок мешканців Вінниччини впродовж російсько-української війни з 2014-2022 р.

Важливим для вивчення цієї теми є також вибір наративу як дискурсу в якості методологічно-методичної парадигми. Це дозволило нам отримати не просто відповіді на поставлені питання, а розгорнуті тексти-історії наратора, який «конструював» реальність і себе в ній. Тобто це уможливило виразніше ідентифікувати, репрезентувати, проєктувати себе на різних рівнях (етнічному, національному, соціальному, гендерному, релігійному тощо). Формат наративу дозволив ретельніше простежити причинно-наслідкові зв'язки когнітивних (мисленневих) процесів, а значить – отримати якісніші тексти для інтерпретації змістовно-сміслових і мотиваційно-поведінкових складових. Наратив як дискурс допоміг максимально «занурити» дослідника і наратора в однаково актуальну тему. Конструювання такого спільного «поля» пришвидшує «введення» теми війни у публічний простір для «проживання» та «проговорення», що здатне значно полегшувати спільну травму.

Усвідомлюємо, що зібраний матеріал потребує подальшого аналізу, верифікації, міждисциплінарного дискурсу, бо наратив, насамперед, є більш суб'єктивним, аніж об'єктивним світоглядно-поведінковим конструктом.

З метою простеження подальшої динаміки суспільних настроїв плануємо на початку 2023 р. знову зробити проміжний зріз. А також зосередитись на таких питаннях як ставлення до внутрішньо переміщених осіб; характері взаємостосунків з українцями на тимчасово окупованих територіях; оцінці дій української влади/ЗСУ щодо протидії російському вторгненню та облради/міської влади Вінниці щодо захисту регіону та міста, організації гуманітарної допомоги, інформування населення про безпеку та події на фронті тощо.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність студентам та професорсько- викладацькому колективу історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за допомогу в зборі польових матеріалів, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторки не отримали фінансової підтримки для проведення цього дослідження й публікації статті.

Джерела та література:

- Барсукова, О.** (2022). 82% українців вірять у перемогу України. Опитування. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/4/247662>
- Бережанський, І.** (2022). Перемога без поступок: соціологи дослідили настрої українців щодо умов закінчення війни. Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/peremoga-bez-postupok-sociolog-doslidili-nastroyi-ukrayinciv-schodo-umov-zakinchennya-viyini-2100172.html>
- Бодак, В., Галів, М., Ільницький, В., Пантюк, М.** (За ред.) (2022). Російсько-українська війна (2014–2022 рр.): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та правові аспекти : Наукова монографія. Рига, Латвія: «Baltija Publishing». 1421 с. Режим доступу: <https://dspu.edu.ua/news/z-yavylasya-kolektyvna-monografiya-rosijsko-ukrayinska-vijna-2014-2022-istorychni-politychni-kulturno-osvitni-religijni-ekonomichni-ta-yurydychni-aspekty>
- Гребенева, В., Жмуд, Н., Коляструк, О., Войнаровський, А.** (2021). Социокультурная идентичность винницкой области как составляющая культурного ландшафта края (по результатам полевых исследований). *Revista de etnologie și culturologie. Volumul XXX. C.78-87.*
- Жмуд, Н.** (2016). Донбас і Поділля у взаємному соціокультурному дискурсі: «свій-чужий-інший» (за результатами етнографічних експедицій). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вип. 24. С. 222-227.*
- Кармазіна, М., Бевз, Т., Ротар, Н., Нападиста, В.** (2017). Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Режим доступу: http://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/vyklyky_integraciini_perspektyvy_227.pdf.
- Кулик, В.** (За ред.) (2020). Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 328 с. Режим доступу: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Kulyk-et-al-Interpretations-of-Russian-Ukrainian-conflict-in-Western-publications-IPIEND-2020.pdf>.
- Ліскович, М.** (2022). Два місяці повномасштабної війни: висновки та завдання Укрінформ. *Мультимедійна платформа іномовлення України.* Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3468284-dva-misaci-povnomasstabnoi-vijni-visnovki-ta-zavdanna.htm>
- Магда, Є.** (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти.* Харків : Віват, 320 с.
- Опитування.** Настрої українців під час війни. (2022). Група «Рейтинг». Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/171/survey-by-rating-group-on-the-ukrainian-peoples-sentiments-at-war>
- Офіцинський, Ю.** (2018). Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У. 312 с. Режим доступу: <https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/vijna2014.pdf>
- Пашков, М.** (Упорядн.) (2019). «Війна і мир»: громадська думка про причини війни на Донбасі та перспективи врегулювання конфлікту. *Проект «Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання».* Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
- РФ ННЛІЕСхП ВДПУ** – Рукописний фонд навчально-наукової лабораторії з історії та етнології Східного Поділля Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Смартфон-панель. (2022). Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України. *Маркетингові та соціологічні дослідження. Gradus Researс.* Режим доступу: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf

Natalka V. Zhmud

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University
PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

Valentyna O. Hrebenova

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University
PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

**The Residents' Attitudes of Vinnitsia Region
in the Conditions of Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine (based on the Field Researches)**

Abstract. *The aim of the article is to study the social attitudes of the residents of Vinnitsia region in the conditions of Russia's full-scale invasion of Ukraine according to data collected in the process of field research practice by students of the Faculty of History and educators of the Department of Culture, Methods of Teaching History and Special Historical Disciplines of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University in 2022. In addition, the article monitors the dynamics of worldview and behavioral attitudes during the Russian-Ukrainian war (2014-2022). The research methodology is based on a combination of general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, comparison) with the principles of historicism, systematicity, scientificity and verification. Research methodology is carried out in an interdisciplinary paradigm through the prism of field tools of data collection (observation, survey), sociological methods (statistical and content analysis), methods of visual anthropology (recording the interaction between the interviewee, the space and the researcher) and narrative as a discourse. The attention is focused on the structural methods and characteristics of narrative analysis, which made it possible to identify comprehensively the cognitive (thinking), content-semantic and motivational-pragmatic (behavioral) contexts of the residents' social attitudes in the region in terms of methodology of the identities study. The scientific novelty of the research is to trace and record the social attitudes of the residents of Vinnitsia region in the conditions of Russia's full-scale invasion of Ukraine, to reveal the dynamics of these attitudes during 2014-2022, and for the first time to apply field material into ethnology by analyzing expectations and preparations for war; memories of the first days of the war; the features of life during the war; evaluations of the events of Euromaidan, the Revolution of Dignity, the annexation of Crimea, events in the East of Ukraine, the attitude towards internally displaced persons; towards Ukrainian citizens in the temporarily occupied territories; evaluations of the actions of the Ukrainian authorities/Armed Forces in countering the Russian invasion and the actions of the regional council/city authorities Vinnitsia regarding the protection of the region and the city, providing humanitarian aid, informing the population about dangers and what was happening on the front line, etc. Conclusions.* *The relevance of the outlined topic is important not only in scientific, but also in public discourse, since Russia's full-scale invasion affected every Ukrainian citizen. There has been a qualitative breakdown in the perception of war in the classical dimension. Significant changes have taken place at different levels of identity formation (cognitive, moral-ethical, behavioral). This affected the interpretation and re-interpretation of oneself and others as representatives of society, region, ethnicity, nation, as well as increased the need to declare loudly and to represent clearly oneself as a national monolith in the fight against the enemy both within the country and in an international geopolitical arena.*

Key words: social attitudes, Vinnitsia region, Russia's full-scale invasion, field material.

References:

- Barsukova, O.** (2022). 82% ukrainsiv viriat u peremohu Ukrainy. [82% of Ukrainians believe in the victory of Ukraine]. *Opytuvannia*. Retrieved from : <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/4/247662/> [in Ukrainian].
- Berezhanskyi, I.** (2022). *Peremoha bez postupok: sotsiologhy doslidily nastroi ukrainsiv shchodo umov zakinchennia viiny* [Victory without concessions: sociologists studied the mood of Ukrainians regarding the terms of the end of the war]. Retrieved from : <https://tsn.ua/ato/peremoga-bez-postupok-sociologi-doslidili-nastroyi-ukrayinciv-schodo-umov-zakinchennya-viyni-2100172.html> [in Ukrainian].
- Bodak, V., Haliv, M., Ilnytskyi, V., Pantiuk, M. (Za red.)** (2022). *Rosiisko-ukrainska viina (2014–2022 rr.): istorychni, politychni, kulturno-osvitni, relihiini, ekonomichni ta pravovi aspekty : Naukova monohrafiia* [Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural and educational, religious, economic and legal aspects: Scientific monograph]. Ryha, Latviia: «Baltija Publishing». 1421 s. Retrieved from : <https://dspu.edu.ua/news/z-yavylasya-kolektyvna-monografiya-rosijsko-ukrayinska->

.....
vijna-2014-2022-istorychni-politychni-kulturno-osvitni-religijni-ekonomichni-ta-yurydychni-aspekty___[in Ukrainian]/

Hrebeneva, V., Zhmud, N., Koliastruk, O., Voinarovskiy, A. (2021). Sotsyokulturnaia ydentychnost vynytskoi oblasti kak sostavliaiushchaia kulturnoho landshafta kraia (po rezultatsam polevykh yssledovanyi) [*Sociocultural identity of Vinnytsia region as a component of cultural landscape of the region (based on the results of field research)*]. *Revista de etnologie și culturologie. Volumul XXX.* - The journal of ethnology and culturology. *Volume XXX. S.78-87.* [in Russian].

Zhmud, N. (2016). Donbas i Podillia u vzaiemnomu sotsiokulturnomu dyskursi: «svii-chuzhyi-inshyi» (za rezultatsy etnografichnykh ekspedytsii) [Donbas and Podillia in mutual socio-cultural discourse: "own-alien-other" (according to the results of ethnographic expeditions)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia. Vyp. 24.- Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History. Issue. 24. 222-227.* [in Ukrainian].

Karmazina, M., Bezv, T., Rotar, N., Napadysta, V. (2017). *Vyklyky y intehtratsiini perspektyvy Ukrainy v konteksti rosiiskoi ahresii v Krymu ta Donbasi: analiz otsinok zarubizhnykh analitykiv i ekspertiv* [Challenges and integration prospects of Ukraine in the context of Russian aggression in Crimea and Donbas: analysis of assessments of foreign analysts and experts]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from : http://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/vyklyky_integraciini_perspektyvy_227.pdf. [in Ukrainian].

Kulyk, V. (Za red). (2020). *Interpretatsii rosiisko-ukrainskoho konfliktu v zakhidnykh naukovykh i ekspertno-analitychnykh pratsiakh* [Interpretations of the Russian-Ukrainian conflict in Western scientific and expert-analytical works]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 328 s. Retrieved from : <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Kulyk-et-al-Interpretations-of-Russian-Ukrainian-conflict-in-Western-publications-IPIEND-2020.pdf> [in Ukrainian].

Liskovych, M. (2022). Dva misiatsi povnomashtabnoi viiny: vysnovky ta zavdannya Ukrinform [Two months of full-scale war: conclusions and tasks of Ukrinform]. *Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy - Multimedia platform of foreign language of Ukraine.* Retrieved from : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3468284-dva-misaci-povnomashtabnoi-viiny-visnovki-ta-zavdanna.htm> I. [in Ukrainian].

Mahda, Ye. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty* [Hybrid warfare: survive and win]. Kharkiv : Vivat, 320 s. [in Ukrainian].

Opytuvannia. Nastroi Ukraïntsiiv pid chas viïny. (2022). Hrupa «Reÿtynh» [Moods of Ukrainians during the war. (2022) Group «Rating»]. Retrieved from : <https://visitukraine.today/uk/blog/171/survey-by-rating-group-on-the-ukrainian-peoples-sentiments-at-war>. [in Ukrainian].

Ofitsynskiy, Yu. (2018). Suchasna rosiisko-ukrainska viina (za materialamy hazety «The New York Times» 2013 – 2017 rokiv) [The modern Russian-Ukrainian war (according to the materials of the newspaper «The New York Times» from 2013 to 2017)]. Uzhhorod: RIK-U. 312 s. / Retrieved from : <https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/vijna2014.pdf>. [in Ukrainian].

Pashkov, M. (Uporiadn.) (2019). «Viina i myr»: hromadska dumka pro prychny viiny na Donbasi ta perspektyvy vrehuliuvannia konfliktu [«War and peace»: public opinion on the causes of the war in Donbas and prospects for conflict resolution]. *Proekt «Konflikt na Donbasi: suchasni realii i perspektyvy vrehuliuvannia» - The project «Conflict in Donbas: modern realities and prospects for settlement».* Retrieved from : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf. [in Ukrainian].

RF NNLIESkHP VDP – Rukopysnyi fond navchalno-naukovoï laboratorii z istorii ta etnologii Skhidnoho Podillia Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Manuscript fund of the educational and scientific laboratory on the history and ethnology of Eastern Podillia of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University]. [in Ukrainian].

Smartfon-panel (2022). Migrantska ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomashtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy [Migration and socio-political attitudes during Russia's full-scale war against Ukraine]. *Marketynhovi ta sotsiologichni doslidzhennia. Gradus Researc - Marketing and sociological research.* Gradus Research. Retrieved from : https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 03.09.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 11.11.2022 р.